

REVOLUȚIUNEA ROMÂNĂ DE LA 1784 ÎN TRANSILVANIA

Din toate invaziunile asiatice cari au căzut, la începutul evului de mijloc, asupra Daciei Traiane, nici una nu a fost, prin consecvențele sale durabile, atât de nenorocită pentru neamul românesc în general și pentru românii de peste Carpați în deosebi, ca invaziunea ungarilor.

Românii, abia scăpați de înfricoșatele invaziuni anterioare, risipiți și împărțiți între capi numeroși cari nu știau unul de celălalt, fără a-și avea încă naționalitatea reînchegată¹, n-au putut opune decît o slabă și vremelnică împotrivire acestui nou potop. Cu sfîrșirea veacului al X-lea provinciile de peste Carpați se găseau deja în stăpînirea ungarilor². Ici și colo mai rezista cîte un mic ținut, unde elementul era mai compact; una după alta au trebuit însă să spună, năbușite de năpraznica tempestă, și aceste steluțe, cele de pe urmă pe cerul Daciei centrale, libere și fericite. Din țara Făgărașului, din Maramureș cele din urmă cohorte ale rezistenței naționale se retrag, slăbite de grelele lupte cu o putere covîrșitoare, dincoace de munți. Cei rămași acasă, părăsiți de fruntașii lor, își pleacă capul sub un jug greu, nemilos, care avea să ție atîta amar de ani.

Ungurii s-au adaptat, pe cît le-a stat în putință, instituțiilor europene. S-au făcut catolici și prin aceasta au dobîndit grația Papei, a celui mai mare din potenții evului de mijloc; au îmbrățișat feudalismul, și în acest mod și-au așezat statul pe bazele aceluiași drept public, pe care se răzimau țările cele mai puternice ale Europei. Influența

¹ Fără a avea constituit statul.

² În realitate, cucerirea sistematică a Transilvaniei de către regele feudal ungar a început în secolul al XI-lea

culturei germane a dat ultima lovitură aceluia din apucăturile lor ereditare, cari i-ar fi dus desigur la o grabnică pieire. Acești factori au împiedicat ca statul lor să aibă numai o viață efemeră, ca cel a hunilor, avarilor, și ca poporul unguresc să nu se spulbere, după o scurtă petrecere în Europa, ca celelalte oarde înrudite, pe a căror urmă călcase. A trăit, pentru ca de la secolul X-lea încoace istoria jumătății neamului nostru să nu fie decât o dramă tristă, lugubră, luminată abia din când în când de fulgerul înfricoșat al răzbunării.

Nicăiri sistema feudală nu s-a manifestat într-un mod mai odios decât la unguri; aristocrația lor împila și despoia, afară de aceasta, în român nu numai pe țaran, dar și pe cel care era de o altă lege și de o altă rasă decât el, pe acela de care n-a încetat să-i fie frică un singur moment. Lozinca era: *stîrpirea românilor* sau, cel puțin, dacă această țintă nu se putea ajunge, apăsarea, înghințirea lor pînă la gradul de a nu se mai putea ridica. Subjugarea românilor de peste Carpați nu era numai socială și economică; era în același timp și religioasă, și politică, și națională.

În legile țării, de români nu se pomenia decât ca de niște *hoși* și *tâlhari* și nu o dată se prevedea în ele stîngerea lor desăvîrșită. Ba, Sigismund, regele Ungariei, a mers cu ura sa de neamul românesc pînă acolo, încît într-un conciliu, cel de la Luca, în anul 1429, ceruse nimicirea chiar a românilor din Principate, cu Domniile lor cu tot, pentru cari încă nu găsise alte epitete decât cele ce se dau românilor subjugati.

Nu rămăsese românilor de peste Carpați decât un singur drept, acela pe care nimeni nu-l poate răpi unui dezmoștenit, dreptul de a se revolta, de a-și răzbuna, de a-și mai alina durerea în singele aceluia cari erau pricinuitorii ei. Și dese și înfricoșate au fost aceste treziri periodice din somnul robiei; minia și cruzimea apăsătorului au căutat să fie la înălțimea neomeniei și ferocității apăsătorului.

În anul 1437 se revoltă românii din Transilvania de meazănoapte³. Mulți împilatori plătesc cu singele lor impur nelegiuirile săvîrșite. Oștile regelui Ungariei aleargă însă

³ La răscoala de la Bobilna au participat și țărani iobagi maghiari.

în ajutorul nobilimei ardelen; răscoalații cad, capii lor sînt prinși, tăiați în bucăți sau trași în furci. Această mișcare băgase însă groaza în rasa uzurpătoare. Românii nu uitaseră în cei patru secolii de cădere că ei sînt stăpîni de drept ai acestei țări; prin mișcarea lor dovediră că sînt gata, în orice moment, să-și verse singele pentru revendicarea moșiei și strălucirii de odinioară. Consecvențele au fost funeste. Ungurii, secuii și sașii, cei din urmă veniți în țară ca oaspeți, transformați însă peste noapte în prizonieri și împilatori a tot ce este românesc, s-au întrunit într-o ligă sălbatică și au jurat, pe față, la lumina zilei, să perpetueze robia poporului românesc și să-l extermine chiar, de vor putea. Această conjurațiune infamă, care făcea pe român, în patria lui, tolerat pînă la bunul plac al dușmanului, care-i crea o viață mai nenorocită decât unuia paria, s-a primit, pentru ca nelegiuirea să fie la culme, în legile țării, a alcătuit chiar baza fundamentală a dreptului public ardelean. Patru sute de ani, în urmă, jurămîntul a fost repetat fără încetare, conspirațiunea reînnoită, sentința de moarte a neamului românesc de peste munți consfințită de principii Transilvaniei, de regii Ungariei și chiar de împărații Austriei. *Unio trium nationum*, Liga celor trei dușmani, nu a încetat un moment să fie sabia amenințătoare, atîrnată asupra capului poporului român; a trebuit o vigoare de titani, o forță de a trăi, cum nu o are decât românul, pentru ca nici această vijelie îngrozitoare să nu poată smulge din rădăcină arborul neamului nostru din Dacia centrală.

Sapte-zeci și șapte de ani în urmă se revoltă, împotriva feudalismului nemilos, țărani din Ungaria⁴. Strinși peste 40.000, la Pesta, în scopul de a întreprinde o cruciată în contra turcilor, ei își îndreaptă, conduși de secuul Doja, armele în contra nobilimei. De la o parte pînă într-alta a țării, moartea și pirjolul însemnează urmele lor. Răscoala e zdrobită, în fine, ca toate răscoalele țărănești. Doja e pus pe un tron de fier ars, pe cap i se pune o coroană și în mîna i se dă un sceptru tot de fier ars; carnea lui e dată spre mîncare tovarășilor săi de căpetenie, cari fuseseră flămînziiți cincisprezece zile. Țiganii trag carnea cu

⁴ Războiul țărănesc din 1514, care a cuprins o mare parte din regatul Ungariei, s-a extins și asupra Transilvaniei.

cleștele de pe alții. Răzburarea feudalilor a fost cum nu se poate mai crudă. Mai barbare, mai neomenești sînt încă măsurile ce se iau în urmă, prin legi, spre a nimici țăraniilor pentru vecie gustul de a-și mai ridica mîinile în contra împilatorilor lor. Cu această legiferare infamă este însărcinat legistul Verböczy. Feliul și greutatea măsurilor lui se rezumă în teza: *Țăranul nu are nimic, în afară de simbrila sa*.⁵ De mai înainte nobilimea condamnase la moarte pe toți țărani, și dacă se îndurase a nu aplica sentința, o făcuse numai din cauză, „că altfel nu avea cine să-i lucreze pămîntul”.

Românii din Transilvania nu participaseră la această răscoală nenorocită⁶. Cu toate acestea, legile sălbatice ale lui Verböczy sînt aplicate și împotriva lor, și încă înăsprite, căci aici se trata de oameni de un alt neam și de o altă religie, de un popor urît pînă la moarte de asupritorii săi.

Țăranii români își pierd de aici înainte și dreptul de a se muta de pe o moșie pe alta, mîngîierea tristă de a-și putea schimba cel puțin stăpînul. Devin *glebae adstricti*⁶, robia e desăvîrșită și orice rază de nădejde e nimicită. Românul nu mai are voie să-și cumpere nici un petec de pămînt; afară de palma de loc cu care îl dăruiește moartea, moșia sa strămoșească ajunge întreagă în posesia străinului. Aproape întreg anul muncește la boierul unguresc; puținul porumb cît are, sârmanul, i se prăpădește pe cîmp. La grăpă e pus să tragă ca o vită. Soția și ficele lui țes și torc la curtea nemeșească; dinaintea lăcomiei hunului modern nu rămîne cruțată nici onoarea lor. Proprietarii unguri împart pe la iobagii români vinul lor cel rău și aceștia caută să-l plătească, le trebuie sau nu. Oriunde se vorbește în vreo lege, în vreun decret, în vreo măsură, de țăranul român, nu se pomenește decît de „*tilharii de români*”, de „*stîrpirea de pe fața pămîntului a vișei românești*”. Capul unui român omorît făcea patruzeci de florini.

⁵ Cercetările istorice au dovedit participarea țăranilor iobagi români din diferite locuri ale Transilvaniei la războiul țărănesc din anul 1514.

⁶ Legați de glie.

Nu ajungeau însă măsurile de împilare; rasa dominantă le asocia și toate bătăile de joc, cîte numai putea născoci. Țăranii români nu puteau purta haine ceva mai de preț; popii lor, acești singuri conducători credincioși cari mai rămăseseră sârmanului român în acele vremuri de jale, ei cari alcătuiau unica fală și nădejde a neamului, erau numiți în public *hoji* și *tilhari* și, ca să-i umilească înaintea poporului, *trebulau să ierneze în casele lor cîinii de vînat ai boierului unguresc*. Mitropolitul Sava, care îndrăznise să reziste tiranului, fu aruncat în temniță, de unde sbirii ungurești îl scoteau afară în fiecare vinere și îl băteau cu vine de bou, pînă țîșnea singele.

Atît era de tristă, de desperată starea românilor de peste Carpați, cînd ajunse Transilvania sub coroana habsburgică, pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea. Capii românilor s-au adresat numai decît în această parte, cu nădejdea de a putea dobîndi vreo ușurare. Dinastia însă jurase și ea pe constituție, care decreta robia și pieirea românului; se scuza că își are mîinile legate. Îi arăta, cu toate acestea, o porțiță, prin care ar putea ajunge la vreun rezultat: să se lapede de religia sa strămoșească și să se unească cu biserica catolică. Împăratul, bunul împărat, cere românilor apostazia; îi dezbină în două tabere, pentru ca dușmanul să-i poată cu atît mai lesne stăpîni. O urmare bună a unelei, singură în fața celorlalte consecvențe nenorocite, a fost că românii și-au putut întemeia de aici înainte, sub scutul confesiunii lor celei nouă, recunoscută de legile țării, cîteva școale. Între cele dintîiu lucește cea de la Blaj. Dintr-însa ies cîțiva tineri, cari sînt trimiși la Roma spre a învăța teologia, dar cari se adapă mai mult din izvorul tradițiilor mărețe ale Romei Cesarilor, decît din învățătura tulbure a călugărilor lezuiți. — Klein (Micul), Maior, Șincai, caută, reîntorși, să-și trezească neamul din letargia lui de veacuri, îl îmbărbătează vorbindu-i de trecut, îi înalță credința în viitor.

Scump au trebuit să plătească sârmanii această cutezare. Klein, ajuns episcop și îndreptățit, în puterea acestei pozițiuni, a lua parte la dezbaterile dietei din Cluj, îndrăznește odată să se plîngă, oftînd amar, că de la masa țării nu se face niciodată cea mai mică dreptate românilor; magnații unguri răcnesc de turbare și puțin lipsește să nu-l arunce pe fereastră. El moare în fine, prigonit de unguri,

neajutat de tron, uitat de capul bisericii catolice, în Roma, după ce-și vinduse crucea de episcop pentru un codru de mămăligă, cu care să-și astimpere foamea. — Un alt apărător al neamului său, episcopul Maior, trebuie să protesteze odată, cu glas tare, chiar contra lui D-zeu, care dăduse tot pământul boierilor ungurești, astfel că românii nu le mai rămase nici altă, cât să-și poată ridica o casă unde să-și înalțe rugăciunile lor. Persecuțiile ungurești îl siliră nu după mult să renunțe la episcopie. Nemuritorul Șincai, marele nostru evanghelist național, a plătit cu viața sa străduința neobosită de a lumina pe români. Nu se știe nici când, nici unde a murit. Ori unde se făcea vreo încercare de a ridica pe român, ungurii erau acolo spre a o zădărnici și a trînti în prăpastia mizeriei și a pieirei pe cei de la care pleca. Școale începeau să fie, puținele, ici și colo; ce folos însă dacă ungurii contestau românii dreptul de a le cerceta. Un nenorocit băiat de popă fusese smuls de la școală de sbirii ungurești și dus să îngrijească bivoli boerului și când se încercă din nou să fugă la școală, fu urmărit și în spaima sa de a nu fi iarăși prins, se aruncă în apa Arieșului și se înecă.

Asuprirea politică și socială la culme, încercările de ameliorare zdrobite cu neîndurare încă în fașe, toleranți în țara lor strămoșească în unicul scop de a munci unei caste, unei rase ostile, sălbatece, care le jurase pieirea, — iată soarta românilor din Transilvania în momentul cînd se urcă pe tronul Habsburgilor Iosif II. — Paharul era plin; răbdarea sleită; inimele nu mai puteau cuprinde amărăciunea și ura grămădite la un loc veac cu veac, an cu an, zi cu zi. Nu mai rămăsese asupritului altă ușurare decît să apeleze din nou la vecinul drept al răzbunării, decît să plătească bajocura cu bajocură, cruzimea cu cruzime, singele cu singe. Nu mai lipsea, pentru ca ura să rupă ultimele stavile ce o mai rețineau, decît un privilegiu hotărîtor: domina lui Iosif II-lea avea să-l aducă; decît un om, care să ridice cel dintîiu steagul răzbunării, care să milie, într-o singură albie, toate acele uri cari clocoteau în sute de mii de piepturi românești: acest om trăia deja în falnicii munți din apusul Transilvaniei, era *Nicola Ursu Horea*.

Iosif II îndată ce se suie pe tron după moartea mamei sale Maria Terezia, publică un mare număr de decrete, prin cari caută să aducă o ușurare în pozițiunea țaranilor din

imperiul său. Între aceste măsuri era dreptul iobagiului de a-și schimba stăpînul; pe de altă parte tînărul monarch, înduplecat de idelle liberale cari tocmai văzuseră lumina în apusul Europei, decretă toleranța religioasă, care avea să puie, în fine, capăt excluderii religiunii române ortodoxe dintre confesiunile recunoscute ale Transilvaniei și să-i acorde și ei aceleași drepturi de cari se bucurau celelalte.

Ordonanțele dinastiei însă, fie că nu le venise încă timpul, cum erau pe atunci împrejurările, fie că împăratul însuși nu le lua tocmai în serios, ci căuta să salveze mai mult aparență, întîmpinată piedici nebiruite din partea nobilimei și administrației ungurești. Legile ușurătoare rămaseră literă moartă. Cînd dar Iosif II vizită, în anul 1873, Transilvania, pentru a doua oară, și de astă dată ca împărat, românii alergară din toate părțile înaintea lui, îi asaltară trăsura, își descrieră cu lacrimile în ochi, marile lor suferințe și se plînseră că din toate măsurile de îmbunătățire ale împăratului, de cari auziseră și dinșii, nu s-a ales nimic; dimpotrivă, asprimea asupritorului este mai mare și soarta lor din ce în ce mai rea. — Iosif II ascultă aceste plîngerii, făcu făgădueli solemne, nici o ameliorare nu sosi însă, nici de astă dată, în urma lor. Românii se văzură din nou amăgiți.

În acest timp se născu un proces între țaranii români din domeniul fiscal al Zlatnei și administratorii acestuia. Cererile celor dintîiu erau juste; ca întotdeauna însă tot dinșii aveau să piardă, căci românul față de ungur⁷ nu putea să aibă dreptate. Un fruntaș român, de naștere din Albac, se hotărî deci să meargă în persoană la împăratul, să-i prezinte cauza conlocuitorilor săi și, folosindu-se de această ocaziune, să-i aștearnă pe larg toate suferințele românilor din Transilvania și toate nelegiuirile nobilimei ungurești. Vizita aceasta nu a fost singura; Horea a făcut mai multe de la 1779 pînă în 1784.

Ce i-o fi răspuns oare împăratul? Iată o chestiune care nu s-a putut dezlega pînă astăzi cu siguranță. Horea a fost leal; cînd a fost prins, a nimicit toate scrisorile cari ar fi putut aduce vreo deslușire în această privire; încărcat de lanțuri, torturile nu i-au putut smulge nici o mărturisire. Judecînd însă mersul evenimentelor, sîntem nevoiți a cre-

⁷ Față de nobilul ungur.

de una din două: sau că Iosif al II-lea s-a ferit a face vreo promisiune pozitivă și s-a mărginit în făgădueli vage, cari acum nu mai puteau pe nimeni mulțumi; sau că a încurajat de-a dreptul pe Horea în intențiunile sale, trebuindu-i, în contra îndărătniciei ungarilor, o probă eclatantă pentru reformele sale. În ambele cazuri Iosif II a fost departe de calitățile generoase cu cari l-au împodobit adulterii contemporani; în cel dintâu a dovedit, că toată dragostea sa de țărani nu era decât o frază; în cel de al doilea a îmbărbătat, în folosul planurilor sale, pe Horea, cum Rudolf II angajase pe Mihai, și a pus pe urmă să-l tragă pe roată la Alba Iulia, cum predecesorul său lăsase să se consume pe cimpul Turdei uciderea celui mai mare din Domnii neamului românesc.

Oricum ar fi fost, Horea s-a reîntors, din ultima sa călătorie făcută la Viena, cu hotărârea de a se revolta. Înzestrat cu o inteligență firească deosebită, neîntrecută în mărime decât de o inimă, de un devotament și de o abnegațiune fără margini, el vedea bine că de la Dinastie puțin sau mai nimic nu se poate aștepta; dacă i se va fi făgăduit ceva, a fost probabil o atitudine neutrală din partea ei, și aceasta îi ajungea. Pe de altă parte împilarea ungurească nu mai era de suportat. Fiara hunică, nesăturată de sînge, trebuia o dată înecată în el. Robul, românul, moșteanul țării, trebuia să se mai scuture odată din încezeala de veacuri; jugul săpase adînc pe fruntea lui brazda descurajării; puțin, și această brazdă putea să-i devie mormîntul. Nu mai era cu putință decât un singur apel: la forță. Fierul și pîrjolul aveau să facă, ceea ce în deșert încercaseră rugăciunile, lacrimile, tînguirile către monarch.

Era trebuință de o împrejurare, care să aprindă scînteia. Ea sosi tocmai la timp. Încă de sub Maria Terezia se procedase la înființarea de regimente de grăniceri. Sărmanii iobagi considerau cu drept cuvînt starea de militărie permanentă, cu toate rigorile ei, mult mai bună decât nesuferita lor viață de iloti. Locuitorii din munții apuseni ai Transilvaniei, de prin județele Alba Iulia, Zărand, Hunedoara, auzind că la Alba Iulia se fac conscrieri pentru înființarea de grăniceri, începură să alerge, sat cu sat, spre acest oraș. Românii nu le era iertat să poarte arme; grănicerii le aveau. Ce perspectivă seducătoare de a le avea odată, fie pe orice cale! Se putea vorbi atunci altfel cu

ungurul. Nobilimea ungurească a căutat fără îndoială să împiedice numai această mișcare. Urmările ei, ori de ce natură ar fi fost, nu-i puteau fi decât fatale. Aceasta a amărît rău pe românii. Horea îi convoacă pe ziua de 19 octombrie⁸, la Mesteacăn. Strînși în număr mare, ei ascultă aici, expuse cu o amănunțime îngrozitoare, toate suferințele, toate nedreptățile la cari sînt expuși de veacuri, în țara lor. Un țipăt unanim, înfricoșat, cu atît mai înfricoșat cît urma după o tăcere, după o răbdare îndelungată, putea să fie singurul răspuns al celor de față. El fu înăbușit însă deocamdată. Românii, după ce jurară să fie solidari, să asculte de capii lor, să nu se mai lase a fi nici intimidati nici descurajați, orice li s-ar întîmpla, plecară, conduși de Gheorghe Crișan, spre Alba Iulia. În seara de 20⁹ octombrie ajunseră la satul Curechiu. Administrația ungurească, care auzise de fierberea între munteni, trimisese pe doi sub-prefecți, cu niște soldați, ca să prindă pe agitatori. Aceștia sosiră în aceeași seară la Curechiu și se informară unde a găzduit Crișan. Luară toate măsurile ca să-l prindă. Archangelul răzbunător al românilor însă era deștept, planul sub-prefecților unguri a fost zădărnicit. Ei au fost prinși de țărani și omorîți pe loc. *Sîngele cursese!* Starea de revoluțiune era declarată.

Vărsarea cestui sînge de nelegiuți fu primită de mulțime cu o însuflețire feroasă, sălbatică, de care capabil este numai asupritul, care nu are la activul său decât suferința, ura grămădită de veacuri și dorul de răzbunare. Bătuse în fine ceasul și pentru ilot¹⁰, și pentru români, ceasul de răfuială, de satisfacere. Scurt este, soarbe-i române cu lăcomie deliciul; o clipită nu pierde. Un astfel de ceas face cît o mie de ani. El spală rușinea, el răzbună umilirea, el retrezește creierul amorțit și reinverzește inima vestejită. E botezul mîntuitor al subjugatilor; e ceasul răzbunării.

La 21 octombrie¹¹ răsculații jură, în biserica de la Curechiu, că vor lupta pînă la ultima picătură de sînge, pentru recîștigarea drepturilor lor de oameni și de națiune. Să nu mai fie iobagi, să nu mai fie privilegiați. Toți deo-

⁸ După stil nou în 31 octombrie 1784.

⁹ În 1 noiembrie 1784 s.n.

¹⁰ Țărani aserviți, în Imperiul Bizantin.

¹¹ După stil nou în dimineața zilei de 2 noiembrie 1784.

potrivă, să aibă aceleași drepturi și aceleași datorii. Niște țărani, fără carte, dar mari la inimă și luminați prin sfințenia cauzei pentru care se sculau, proclamau aici mărețele principii ale egalității și dreptății sociale și politice, pe cari cea mai cultă națiune europeană avea să le proclame, cîțiva ani în urmă, petru omenirea întregă.

Căpitan fu aclamat Horea, idolul tuturor, sufletul mișcării.

El era de naștere din Albac și număra în acel timp 54 de ani. Avea fruntea mare, gînditoare. Ochii ageri, pătrunzători. Obrajii brăzdați de creștături numeroase, săpate nu de atît suferințele sale proprii, cit de gîndul vecinic la suferințele neamului său. Talia-i era nu atît puternică cit sveltă, mersul drept și mîndru: o figură de Cesar. Horea rezuma în inima sa ura și dorul de răzbunare al întregului său neam. Dușmanul credea că românul e mort; românul însuși începuse a se îndoi de viitorul său. Horea hotărîse să nimicească această îndoială, să curme aceea credință. Niciodată și nicăiri, în analele desmoșteniților, nu găsim să se fi luptat cineva și să fi murit cu mai mare abnegație pentru ei. Cînd l-au prins dușmanii nu au găsit asupra lui decît șapte florini; cînd a murit nu s-a căit și nu s-a plins.

Sub-căpitani lui Horea, mina lui dreaptă, sfătuitoarii, executorii ordinelor lui, erau Cloșca și Crișan, ambii din Cărpeneș, cel dintîiu de 37, cel de al doilea de 52 de ani. Cloșca era de statură mică și îndesat; ochii negri, scintiletori. Ungurii văd în el geniul cel rău al revoluțiunii din 1784, căci nemilos, neincovăiat și-o împlinit rolul de răzbunător al neamului său. Crișan era un bărbat frumos, teapăn, avea ochi negri, ageri, gene stufoase; fața lui exprima o hotărîre nestrămutată. Neclintit, liniștit, rece a împărțit călăilor pedeapsa ce meritau. Era omul care să ducă înainte făclia Nemesei!

Acești trei mari țărani, viteji, desprețuitori de moarte, devotați cu trup și suflet națiunii lor, erau ursiți să-și răzbune neamul de toată hula; de toate nedreptățile strigătoare ce i se făcuse de opt sute de ani. Noroc nu au avut să-și vadă realizat mărețul vis ce le încălzea inima și cugetul; au murit moartea prematură, infricoșată, care este destinată tuturor acelora cari ridică steagul, pe care l-au înălțat ei. Au fost însă la înălțimea misiunii lor. Duș-

manul le va purta în veci aducerea aminte, cum le vom purta-o și noi.

După jurămîntul din biserica de la Curechiu, românii renunțară de a mai merge spre Alba Iulia. Horea se puse în capul lor. Gloatele creșteau zilnic. Vestea începerii revoluțiunii se întinse cu iuțeala fulgerului prin munți și prin ținuturile învecinate. Nu era țaran, nu era român, care să nu aibă de răfuit o socoteală cu dușmanul secular, care să nu aibă de plătit o datorie veche, cu camăta îngrămădită de veacuri. Cetele lui Horea se răspîndiră în toate părțile, ducînd moartea și pîrjolul peste tot ce era unguresc. Nu era iertare; mila, generozitatea nu se practicau. Ungurul nu iertase niciodată de opt sute de ani; mila și generozitatea nu le cunoscuse. Deviza oștenilor lui Horea era sfîntul drept al firei, legitima deviză a apăsăturii: *dinte pentru dinte*.

Răscoala cuprinse în curînd districtele Alba-Iuliei, Zărandului, Hunedoarei. Zarea era roșită de castelele în flăcări ale feudalilor maghiari; țipetele morții umpleau văzduhul; le covîrșea însă chiotele de bucurie ale unui rob ce sfărîmase cătușele, ce se simțea iarăși liber, ce-și cerca din nou vigoarea și mlădierea brațelor sale. Ungurul credea că izbutise să adoarmă pentru vecie poporul românesc din Dacia centrală; acesta îi dovedea acum că se înșelase; îi dovedea așa cum trebuia să-i dovedească.

Ceea ce slăbea puterea lui Horea, ceea ce răpise de la început mișcării garanția succesului, e că n-avea arme. Țăranii săi se înarmaseră cu ce le căzuse în mînă. Îndată ce dușmanul era o armată regulată, rezultatul funest nu mai putea fi îndoios. Românii atacară în zilele de 25 și 26 octombrie¹² orașul Deva. Aceasta era capitala districtului Hunedoara; în ea se refugiaseră, spre a sta la adăpostul trupelor împărătești, mulțime de tirani. Oștenii lui Horea, cari aveau să treacă Murășul în fața inamicului, se luptară cu o vitejie rară. Cu toate că ei se feriră de a trage asupra soldaților, consecvenți în a nu săvîrși nici o faptă ostilă împăratului, soldații făcură cauză comună cu ungurii. Curtea arăta ce simte pentru răsculați. Atacul fu respins; mulți români muriră moarte de eroi. Puținii cari că-

¹² Atacurile țărănești asupra Devei s-au produs în 6 și 7 noiembrie 1784 s.n.

zuseră prinși, fură spînzurați pe loc. Această neizbîndă nu descuraja însă nici pe Horea, nici pe ai săi. Era botezul singelui. El nu putea decît îndoi curajul, decît mări legitima înverșunare. Revoluțiunea se întindea în nord spre districtul Crasnei, la răsărit spre Turda, în apus spre Banat. Românii se treziau pretutindeni; începeau să dea semne de viață, să se miște. Nobilimea ungurească luase razna spre Ungaria și spre alte locuri unde se credea adăpostită. Horea vedea această groază; simțea sporindu-se zilnic și sururile a lor săi; povoiul ce deslănțuise lua întinderea unei mări turbate, care trebuia să steargă în fine de pe pămîntul țării sale întreg neamul liftelor străine. Poate ochiul său zărise un moment refnăltîndu-se pe orizont soarele Daciei libere...

Veghiau însă dușmanii.

Iosif II se hotărî să înăbușe mișcarea. El trimise în Transilvania un comisar extraordinar, contele Iankovich, cu puteri nețărmurate. Pe de altă parte ordonă trupelor imperiale să plece împotriva răsculaților. Episcopul Nichitici, sîrb de neam, primi sarcina funestă de a merge în munți, de a căuta, exploatînd autoritatea sa de cap bisericesc, să semene dezbinarea și defectiunea între luptătorii cauzei românești. Iacă o dată cei mari ai națiunii s-au despărțit de cauza poporului lor, s-au făcut instrumentele vii ale dușmanului. S-au găsit suflete slabe cari au dat ascultare șoaptelor și ademenirilor trădătoare; masa cea mare a oștenilor lui Horea a rămas însă surdă la ele, neclintită în hotărîrea sa de a-și urma căpitanul pînă la moarte, de a smulge cu forța, ceea ce nu-i putuseră da rugăciunile; drepturile de oameni, drepturile de români într-o țară în care erau moșteni.

Locotenentul-colonel Schultz, care comanda trupele împărătești, căută întîiu să înduplece pe Horea a depune armele. În acest scop îi ceru o întîlnire. La cea dintîiu se înfățișă Cloșca cu fiul lui Horea; la a doua se prezentară Horea și Cloșca. Horea expuse cauzele sculării românilor. Viața nu mai era de suferit. Cei cari purtau toate sarcinile țării n-aveau nici un drept. Erau priviți, tratați ca vite, nu ca oameni. Toate plîngerile trimise tronului au rămas zadarnice. Nu a mai rămas decît ca robul să-și facă singur dreptate. El, Horea și ai săi, mai bine mor decît să mai sufere jugul unguresc. Cel puțin copiii lor vor avea o soar-

tă mai bună. Armele refuzară să le depue, primiră însă un armistitîu, în timpul căruia comandantul austriac promițea să intervie pentru cererile lor. Zăbavă fatală; căci îngăduia concentrarea inamicului și pe de altă parte iarna era la ușă.

Ungurii se folosiră de prezența trupelor imperiale spre a-și exercita dreptul lor nobilitar de-a face insurecțiune. Ei se sculară, se formară în cete, și începură a arde și omori. Scoaseră din Alba-Iulia niște prizonieri cari nu se puteau apăra și-i uciseră în modul cel mai crud. Dar nu puteau ținea nici pe departe deget cu Horea. Ei își plătiră scump îndrăzneala. Românii se înverșunară și mai mult. Dacă nu ar fi avut a face decît cu apăsătorul! Dacă grația și bunătatea împărătească nu le-ar fi trimis lovitura de moarte!

La 30 octombrie¹³, două zile după întrevădarea sa cu locotenent colonelul Schultz, Horea își făcu cunoscute, pe larg, cererile sale, într-un ultimatum trimis la Deva. În acest document se cuprind principiile mari, sfînte, cari au animat această mișcare. Românii cer desființarea desăvîrșită a privilegiilor; nobili să nu mai fie; toți să trăiască prin munca lor. — Cei cari erau pînă aici nobili și nu plăteau nici o sarcină către stat, să plătească¹⁴ pe viitor contribuție ca și țărani. — Nobilimea ungurească să părăsească moșiile pe cari le poseda pe nedrept, în stăpînirea cărora a ajuns prin usurpațiune. Aceste moșii să se împartă între țărani, după o anumită lege. În fine, poporul românesc să se bucure în țara, care a lui este din moși-strămoși, de aceleași drepturi politice, de cari se bucură celelalte națiuni conlocuitoare. Religiunea românească ortodoxă să fie primită și ea întră religiunile țării; preoțimea română să se bucure de aceeași pozițiune demnă, socială și politică, de care se bucură popii celorlalte confesiuni. Românii să înceteze, cu un cuvînt, de a mai fi robi; să fie oameni, să alcătuiască și ei o naționalitate, căreia să i se îngăduiască dezvoltarea politică și culturală în rînd cu celelalte. Numai primindu-se aceste condițiuni, numai jurînd ungurii pe sfînta cruce că nu vor pune nici o piedecă îndeplinirii

¹³ Ultimatumul lui Horea a fost notificat la Șoimuș, lîngă Deva, în 11 noiembrie 1784 s.n.

¹⁴ În textul tipărit greșit: părăsească.

lor, — Horea și cu ai săi sînt dispuși a pune un capăt operei de răzbunare și a aștepta în pace, fără a-și părăsi însă pozițiunile lor, proclamarea solemnă a emancipării românilor, ca oameni și ca națiune. Astfel hotărîrea se va lăsa și mai departe focului și fierului.

Cînd a voit însă cineva serios, în imperiul austriac, nefăcînd excepție nici de curtea din Viena, libertatea, ridicarea națiunii române de peste Carpați? Nici odată, și nimeni. Toți s-au temut și se tem de acest popor, toți l-au urît și-l urăsc, toți au contribuit și contribuiesc să-l ție în servitute. Iosif II, marele umanitar, a fost ca toți ceilalți.

Trupele, cari se găseau acum la intrarea pasurilor de căpetenie ale munților, compuse mai mare parte din secui, căci militarilor români nu îndrăzneau a le confia sarcina înăbușirii revoluțiunii, primiră ordine de-a înainta și de-a sufoca mișcarea cît mai repede. Austria nu a voit să vază în români niciodată alta, decît nește unelte, decît un element inconștient, bun să-și verse singele pentru tron. Horea vola însă libertatea, deșteptarea, înălțarea națiunii sale. Jos dar cu Horea! Pe capul lui se puse un premiu; celor cari îl vor prinde li s-au făgăduit recompense, noblețe. Capetele asupritorilor se frămîntau deja, ce chip mai crud de moarte să-i găsească.

Cînd a văzut armatele împărătești pornind astfel împotriva sa; cînd a văzut tronul făcînd cauză comună cu ungurii, Horea nu a mai stat un moment la îndoială. A dat poruncă oștenilor săi să gonească din mintea și de pe buzele lor numele împăratului; pajura cu două capete să nu le mai pricinuiască nici o sfială; să dea în soldații împărătești cum dau în unguri, căci și unii și alții dușmanii românilor sînt, și unii și alții vor să-i împlădească de a deveni oameni liberi.

Încep un șir de lupte sîngeroase, în cari armata regulată avea superioritatea disciplinei militare și a armelor. Horea și ai săi se luptă mai mult cu pieptul decît cu fierul. Inima lor mare, devotată, suplinește singură toate celelalte lipsuri. Multe atacuri dușmane fură respinse cu o bravură care provocă admirațiunea imperialilor; multe detașamente de soldați, cari îndrăzniră a înainta prea mult și prea orbește, fură măcelărite. Numărul și armele trebuiau însă să iasă la sfîrșit biruitoare. Nu învinge cineva cu pum-

nul. În sîngeroasa bătălie de la Mihăileni, 25 noiembrie¹⁵, cetele lui Horea se retrag, după o rezistență eroică, lăsînd cîmpul plin de morți. Revoluțiunea era lovită de moarte. Pajura cu două capete își înfipsea ghiarele în inima națiunii românești.

Horea se încredință, că orice jertfă de oameni n-ar fi pe viitor decît zadarnică. Briul de baionete nu se mai putea sparge. Hotări să cruce viața muntenilor săi. Iarna sosisese, grea, și sporînd numărul elementelor dușmane. Sosirea primăverii putea să aducă alte mijloace de luptă, alți sorți de reușită... El le spune, într-o proclamație, să se ducă pe la casele lor, mai vîrtos că împăratul le făgăduise iertare, dacă vor depune armele de bună-voie. Ursita nu fusese cu ei de astă-dată. Să nu desnădăjduiască însă. Singele vărsat trebui-va să dea nu peste mult roadele sale. Dușmanii se încredințară că românii mai trăiesc, că brațul lor este tot viguros. Ajungea deocamdată și atîta.

Românii ascultară. Horea cu credinciosul său tovarăș Cloșca, căutară un azil în sinul munților. Voiau să ierneze acolo. Primăvara gîndiau să reînceapă. Nu puteau un moment despera de viitorul națiunii lor. Neagra trădare îi urmări însă și plină acolo. În ziua de 15 decembrie¹⁶ fură prinși de locotenent-colonelul Kray, nu înainte de ce Horea izbutise să arunce în foc toate hîrțile ce avea asupra-si. Se afirmă, că în acest chip voia să nimicească orice dovezi de legăturile sale cu Iosif II. Dacă va fi fost astfel, a răsplătit cu lealitate pe cel ce se asociase cu dușmanii săi. Pe trădători și pe cei cari l-au prins, împăratul i-a răsplătit însă bogat, cu bani și ranguri, precum Rudolph II răsplătise pe Basta, omorîtorul lui Mihaiu.

O lună în urmă a fost prins, în comuna Mogoș, și al doilea sub-căpitan, George Crișan.

Horea și Cloșca au fost duși în temnițele fortăreței din Alba-Iulia încărcăți cu lanțuri grele la gît și mîini și puși în celule separate, în prezența permanentă a unui soldat. Atît de mare era teama de-o scăpare. Procesul începu, condus de comisarul Iankovich, cu toate torturile lui. Crișan pare a nu le mai fi putut suferi; el și-a luat singur viața

¹⁵ În 7 decembrie 1784 s.n.

¹⁶ În 27 decembrie 1784 s.n.

În temniță. Călăul i-a scos trupul, au pronunțat sentința, l-au tăiat pe eșafod în patru bucăți și s-au trămis în satul lui și-n alte locuri unde săvârșise faptele cele mai mari. Trebuia să se arate țăranilor români ce soartă așteaptă pe aceia cari se scoală pentru drepturile omenești, pentru libertate!

Horea a fost mare și în căderea sa. Nici o mărturisire nu i s-a putut smulge, în tot timpul procesului, nici lui, nici vrednicului său soț de arme, afară de mărturisirea că sînt români și s-au sculat pentru drepturile românilor. În fine li s-a anunțat sentința de moarte: *aveau să fie trași pe roată. Au ascultat-o fără nici un fior de teamă. Grația împăratului n-au voit s-o ceară.* Erau gata să moară. Altfel le mai rămăsese să facă pentru mult încercatul lor popor. Presimțeau că din singele lor sfînt va răsări sămînța altor eroi; că mișcarea, cu care nu avuseseră noroc, va sluji de exemplu nepoților și strănepoților; că lupta pentru libertate, odată începută, se va urma, se va repeta neîncetat, pînă odată dreptatea tot va eși biruitoare și Ardealul va fi iarăși al poporului românesc, liber, puternic și fericit.

Sentința s-a executat în ziua de 16 februarie 1785¹⁷, cu cea mai rafinată cruzime. Roata a frînt întîlu pe Cloșca, sfărîmîndu-i trupul de la picioare spre cap. Horea privea, nici o turburare nu se putea descoperi pe fața lui. Venindu-i rîndul, sorbi acest amar pahar cu demnitate, cu un fel de liniște mîndră, fără ca groaznicele dureri să-i scoată un țipăt, un suspin.

Trupurile lor încă au fost tăiate și expuse pe marginea drumurilor, pentru ca românii să vadă ce pătesc aceia care își ridică mîinile împotriva ungurului. Lucru ciudat! Șaizeci și patru de ani în urmă, tocmai în aceleași locuri a răsunit întîia oară țipătul de răsculare de la 1848, tocmai aceiași români, nepoții eroilor de la 1784, au spăimîntat mai groaznic lifta asupritoare, au ridicat mai sus renumele vigoarei românești. Nepoții își răzbunară moșii.

Horea și ai săi au murit moarte de martiri. Voiau să-și scape neamul de suferințele de veacuri, de robie, să-i redea moșia hrăpită de străin, să-i redea libertatea și mîn-

dria de odinioară. El a început și a inaugurat, cu singele său și a lor săi, o operă grea dar sfîntă, pe care a continuat-o generația de la 1848, a cărei continuare și sfîrșire incumbă generației de astăzi. Noi cari rămînem uimiți înaintea figurilor suverane ale celor trei mari țărani români de la 1784, ști-ne-vom oare face și vrednici de faptele, de moartea lor?

Istoria așteaptă.

București, în octombrie, 1884.

¹⁷ În 28 februarie 1785 s.n.